

Cooperare și conflict în dezbateră televizată

LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU

Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Precizări preliminare

Prezentarea de față, care are în vedere câteva dintre emisiunile de tip dezbateră din seria *Marius Tucă Show*, de la postul de televiziune Antena 1, se întemeiază pe un număr de premise referitoare la *talk show* ca gen (dezbateră fiind una dintre speciile acestuia).

- (a) *Talk show*-ul este un gen caracterizat prin lipsă de omogenitate sub toate aspectele: al conținutului și finalității, al formelor discursive și al limbajului. Acest fapt este pus în evidență chiar de eticheta sa metalingvistică (implicând combinația, în proporții diverse, de interacțiune verbală – *talk* – și de spectacol mediatic – *show*), dar și de circulația unor formule de definire de tipul gen de *infotainment* (contaminare între *information* și *entertainment*) sau discurs *semi-instituțional* (Ilie, 2001) (combinând reguli și constrângeri specifice discursului instituțional – temă fixă, o anumită distribuție a rolurilor de emițător, loc de desfășurare, durată etc. – cu spontaneitatea tipică pentru conversația curentă).
- (b) Deși se poate identifica un nucleu de norme de gen universal valabile, există diferențe interculturale notabile în ceea ce privește modalitățile concrete de realizare a *talk show*-urilor și preferințele publicului, determinate, în mare măsură, de tradițiile care au prezidat la constituirea formelor publice ale interacțiunii comunicative orale (saloanele în Franța, cluburile și tradițiile vieții parlamentare în Anglia, egalitarismul democrației americane, prea puțin sensibilă la ierarhiile sociale, balcanismul combinat cu tradiția creată de „revoluția la televizor”, la noi).
- (c) *Talk show*-ul este unul dintre genurile cele mai dinamice, chiar într-o cultură mediatică modernă dezvoltată relativ recent, ca aceea din România. O dovedesc și programele *Marius Tucă Show*, care au evoluat, îndeosebi în ultimul an, spre o formulă mai sobră și, adesea, mai anostă. Moderatorul însuși s-a îndepărtat până și în privința vestimentației de modelul său, Larry King (de la CNN: *Larry King Live*).

Am ales pentru discuția care urmează trei emisiuni ceva mai vechi, care se aseamănă prin aspectul lor marcat polemic, dar se individualizează prin maniera de tratare a problemelor: dezbateră din martie 2000 privind criza creată în coaliția de guvernământ de „cazul” V. Babiuc – o dezbateră politică „clasică”, în care cei doi invitați (Adrian Vasilescu și Octavian Paler) se situează pe poziții opuse; dezbateră din septembrie 1999 despre manualele alternative de limba română pentru clasa a IX-a, care reunește mai mulți invitați, constituind grupuri adverse, de susținători și contestatari ai reformei manualelor (Dakmara Georgescu, Liviu Papadima vs. Adrian Păunescu, Ion Cristoiu); dezbateră din februarie 2001 despre achiziționarea de către RATB a unor autobuze ecologice, având ca participanți pe directorul general al RATB și pe directorul general al ROCAR, caracterizată prin abordarea unei probleme de interes public ca pe o problemă personală.

2. Aspecte particulare ale situației de comunicare în dezbateră televizată

Analiza naturii și a poziției participanților (invitații, moderatorul și publicul), în concordanță cu cadrul mediatic și cu normele de gen, ne permite să înțelegem specificul dezbaterii televizate ca formă de *talk show* și, mai ales, ca formă discursivă.

Intervențiile invitaților urmăresc obiective perlocuționare opuse: pe de o parte, anihilarea interlocutorilor, pe de alta, câștigarea acordului și a aprobării publicului (cf. și Windisch, 1968, p. 17-33). Al doilea obiectiv este, în realitate, cel mai important, dar atingerea lui depinde, în mare măsură, de eficiența realizării celui dintâi. Efectele perlocuționare funcționează, în cazul considerat, într-un mod care ne amintește de jocul de biliard: ținta directă este adversarul, dar ținta vizată de fapt este una mai îndepărtată, dar mai importantă. Exprimarea dezacordului față de punctul de vedere al cuiva reprezintă o posibilitate esențială de a câștiga acordul celorlalți.

Confruntarea de idei, opinii și atitudini este totdeauna dublată de o confruntare a imaginii participanților. Imaginea oferită publicului cântărește, de obicei, mai mult, în procesul de influențare a opiniei unor grupuri largi, decât alegerea sau modul de prezentare a argumentelor (discursurile individuale ar trebui să fie, în esență, discursuri argumentative).

Luând în considerație aceste aspecte, putem admite că dezbaterile televizate aparțin unei categorii speciale de forme discursive, în care dezacordul este programatic și reprezintă tipul structural preferat, nemarcat, pe când acordul este tipul marcat (cf. și Kotthoff, 1993). Aceasta este o regulă constitutivă, privită ca atare de participanți. Nu sunt rare cazurile în care exprimarea acordului anunță o amplificare a dezacordului în secvența următoare:

„Oct. Paler: Nu vă supărați, *vă înțeleg foarte bine* când spuneți că era bugetul pe ordinea zilei, *vă înțeleg foarte bine* când spuneți că trebuia pregătit pentru UE, *dar* ce impresie a făcut România? Ne-am făcut de râs o lună de zile”.

Participanții nu urmăresc să ajungă la o înțelegere, să negocieze o soluție mutual acceptată a problemelor, ci să sublinieze și uneori chiar să potențeze la maximum diferențele de vederi. Spre deosebire de formele discursive „normale”, care au o orientare centripetă, disputa TV are o orientare centrifugă.

3. Cooperare și conflict

Cooperare și conflict sunt concepte care implică o reprezentare graduală. Pe de o parte, ele constituie extremitățile unei scale care include o mare diversitate de forme de tranziție, bazate pe un amestec, în proporții diferite, de tipare structurale, strategii și forme de expresie caracteristice ambelor tipuri de comunicare. Pe de altă parte, există o ierarhie a procedeelelor macro- și microstructurale care definesc forme mai puternice sau mai slabe de comunicare cooperativă sau conflictuală, aceste forme putând alterna în același discurs (Vion, 1992, p. 125-126).

Comentariile care urmează au în vedere semnalarea unor factori care influențează – în corpusul menționat – echilibrul comunicativ în favoarea formelor conflictuale.

În privința invitațiilor, există diferențe determinate de statutul și poziția lor în societate, ca și de caracteristicile lor temperamentale. Discursul agresiv poate lua forme mai rudimentare (inclusiv prin apelul la cuvinte „tari”, vulgare, insultătoare) sau poate îmbrăca forme mai rafinate (din care termenii „tari” nu lipsesc, dar au un alt impact, fiind incluși în structuri retorice care implică adesea manipularea presupuzițiilor). Oferim spre

comparație două exemple. Unul - discursul populist al lui A. Păunescu, referitor la noile manuale, orientat clar spre câștigarea publicului spectator:

„Sunt consternat de *nerușinarea* cu care e *batjocorită* cultura românească aici [...]. De fapt, se încearcă deznaționalizarea acestor *nenorociți* de copii, care, după ce că *n-au bani să trăiască – părinții lor se zbat în nevoi* – mai sunt obligați să învețe toate *aiurelile*.”,

urmat de răspunsul lui Liviu Papadima, care constituie un fel de comentariu metalingvistic al intervenției lui Păunescu:

„În ce privește manualele, eu cred că este un beneficiu real ca ele să fie discutate, dar nu cred că această discuție se poate desfășura pe o *bază oratorică*, oricât de inspirat ar fi discursul domnului Păunescu [...] În al doilea rând, îmi permit să atrag atenția că astfel de *cuvinte injurioase* și de *catalogări tranșante* nu izbesc numai în autorii acestor manuale care au fost într-adevăr făcuți *nesimțiți* [...]”

Al doilea exemplu – din dezbateră politică: discursul ofensiv al lui Paler, structurat cu abilitate retorică evidentă, pe baza repetițiilor și a întrebărilor retorice care declanșează presupuziții:

„Atunci când în România vor exista școli serioase de științe politice, nu cred că se poate găsi un exemplu mai bun, excelent din punct de vedere didactic, pentru a demonstra mediocritatea unei clase politice. Această criză a fost, după părerea mea, absurdă, necuviincioasă, perversă și sinucigașă. Ce rost a avut acest circ de aproape o lună în jurul unei demisii care putea fi rezolvată în 24 de ore? Ce rost a avut toată comedia scuzelor [...]? Ce rol a avut intervenția liberalilor [...]? Ce rost a avut, domnule consilier, de la un moment încolo, încăpățanarea primului ministru [...]? O comedie, un bâlci sinistru împotriva intereselor României. Această criză a fost nerușinată, absolut nerușinată, după părerea mea, [...]”

urmat de replica diplomatică a lui A. Vasilescu, purtător de cuvânt al „puterii”, care se cantonează în formulări metalingvistice, definind o strategie a tăcerii (motivată subiectiv):

„Domnule Paler, nu încerc *să vă contrazic* nici măcar cu un singur cuvânt și n-o *să vă contrazic*, în primul rând pentru că, deocamdată, n-aș vrea să intru în *dispute polemice*. Aș vrea *să vă spun* doar...”

replică întreruptă de Paler, a cărei intervenție (o formă de entimemă) este abil orientată spre câștigarea publicului:

„...eu sunt român și gândesc ca un român în situația asta.”

Exemplele citate din ambele dezbateri au în comun natura evaluativă a discursului și lipsa argumentelor pentru evaluările propuse. De remarcat prezența formulelor (*nu cred, nu încerc, după părerea mea*).

Evaluările devin mai subiective, iar discursul este mai agresiv când tema generală este transferată în sfera personalului. Directorul RATB începe prin următoarea declarație:

„Categoric că *trebuie sprijinită industria românească*. [...] eu mulțumesc că m-ați chemat, pentru că astă-seară la Prima am fost atacat și *a devenit o problemă personală*.”,

pentru ca, ulterior, afirmațiile sale să determine pierderea completă a caracterului instituțional al discuției; constituită ca o succesiune de acuzații reciproce, discuția seamănă foarte mult cu o dispută privată dintr-o conversație cotidiană:

„CP: Îmi pare rău ă... în mod normal, oamenii care mint pe față ar trebui să plece, dar trebuie să suport chestia asta, că trebuie să lămurim.

AD: Domnule, există caseta și se poate observa...

CP: Sub rezerva că...

AD: Mă jigniți, domnule Popescu. Eu vă respect!

CP: Nu, dvs. m-ați jignit pe mine până una alta, nu eu pe dvs.”

Există chiar momente în care apare riscul major al blocării dialogului (și al eșecului emisiunii). În fața reproșurilor acumulate ale partenerului, directorul RATB declară:

„Ei bine! Nu mai vorbesc.”

și numai intervenția moderatorului permite continuarea emisiunii.

Argumentele părților implicate în dispută, cerute de moderator (“Care sunt argumentele dvs.?) lipsesc, ambii invitați oferind în schimb povestiri fără nici un șir, cu intenții de discreditare reciprocă. În plus, ideile pe care directorul ROCAR încearcă să le exprime se pierd din cauza nenumăratelor întreruperi din partea celui alt participant și chiar a moderatorului. La un moment dat, cel întrerupt protestează explicit împotriva acestui procedeu:

„AD: Păi mă lăsați să vorbesc? Eu v-am lăsat pe dvs., vă rog frumos!

CP: Păi vă las, dar nu se poate...” sau

„Numai un pic. Mă lăsați să termin:”.

Numărul participanților influențează structurarea unei dezbateri. Ceea ce am remarcat în dezbateră cu mai mulți participanți asupra manualelor, în care distribuția polară a acestora este evidentă de la început, este faptul că participanții situați în aceeași tabără nu se sprijină reciproc: fiecare își urmează propria linie de argumentație, fără a se raporta în vreun fel la argumentele invocate de cei care împărtășesc același tip de opinii. Uneori, autoselecția ca emițător intervine chiar atunci când vorbitorul următor este explicit desemnat de cel curent:

„IC: Dați-mi voie s-o întreb pe doamna consilier următorul lucru: [...] credeți că unele texte care ilustrează unele teme vor duce la plăcerea elevului de a citi? Asta vreau să vă întreb.

LP: Pot să răspund eu? [...] Deși răspunsul e greu pentru fiecare dintre noi, din motive diferite, doamna Dakmara nu e specialistă în română [...]”

Alteori, o mișcare de corectare este produsă de un participant aflat de aceeași parte a baricadei cu cel corectat:

„IC: [...] Vreți să vă arăt un manual la fel ca al dvs. făcut în anul 1935 sub guvernare CDR-istă, că era PNL-istă, care are în foarte multe texte și formarea unui elev în spiritul dragostei de țară[...]?

AP: Cred că exagerați, domnule Cristoiu.

IC: Nu exagerez deloc.”

Nu se creează lanțuri de argumentare între membrii unui grup. Aceasta pentru că fiecare participant este mai interesat de imaginea pe care o oferă publicului decât de ideea de a-i convinge pe colucutori de validitatea unui punct de vedere. A oferi imaginea unei persoane inteligente, reacționând prompt la atacuri, devine modul principal de a „marca puncte” în dispută.

În ce-l privește pe moderator, este evidentă incapacitatea lui de a juca rolul arbitruului imparțial: propria lui opinie transpare, de la început. Moderatorul se trădează pe diverse căi. Una dintre acestea o reprezintă întrebările provocatoare, care declanșează presupuziții, eventual corectate concesiv sau explicit ulterior:

„MT: Am înțeles că domnul Președinte – am declarația domnului Președinte – s-a enervat, și-a dat seama că după 48 de ore nu s-a terminat criza [...] și l-a chemat, în mod

oficial, spune el între două virgule, pe dl. Isărescu cu revocarea, pentru a-l schimba pe dl. Babiuc. *Care este adevărul?*

AV: (pauză) ?!

MT: Sau care e minciuna și care e adevărul?"

O altă cale o constituie contrazicerea afirmațiilor interlocutorului:

„AV: [...] iar dl. prim-ministru a încercat să obțină acest consens (al partidelor politice – n.n.)

MT: Păi și nu l-a obținut.

AV: Ba l-a obținut.

MT: De la cine l-a obținut?

AV: Păi prin convorbiri telefonice l-a obținut [...]

MT: Domnule Vasilescu, n-a obținut nici un acord.”

Adesea moderatorul își exprimă direct propria poziție:

„Nu am nimic cu editurile, doamnă. Am cu cei care le-au făcut” (manualele – n.n.)

sau evaluează intervențiile precedente:

„Aici ați întors-o foarte bine de la politică la politica monetară și valutară, părerea mea.”,

adoptând o atitudine ironică, uneori chiar sarcastică, față de cei al căror punct de vedere nu-l împărtășește:

„DG: Practic imediat, toți sau foarte mulți, ca să nu spun toți...

MT: *Gazetari nenorociți...*

DG: N-am spus-o eu, o spuneți dvs.

MT: Păi eu eram în continuarea ideii dvs.”

sau, intervenind în discuția dintre A. Vasilescu și O. Paler, în care se folosește metafora șahului:

„OP: Eu aș fi zis: foarte bine, accept, dar eu joc la masa asta.

AV: Păi nu putea să joace singur. Singur joacă acasă, cu calculatorul, dar aici nu se poate.

MT: Păi vedeți, domnule Vasilescu, aici este greșeala, că dl. prim-ministru joacă prea mult cu calculatorul.”

Ca și invitații săi, moderatorul este dornic să-și câștige publicul, să-l atragă de partea sa. Trucurile folosite în acest scop sunt numeroase: formulele de început și de încheiere a emisiunii, orientate explicit spre spectatori (alegerea formulelor de salut: „bun găsit!” și de adresare: „oameni buni”, sau îndemnul final: „Țineți aproape!”), mimarea perspectivei omului obișnuit:

„Și mă întrebam eu, cetățeanul simplu, care n-are acces la astfel de informații și nu este nici realizator de emisiuni, mă întrebam cum s-au înțeles?”

și, mai ales, natura marcat colocvială a limbajului folosit:

„Îmi vine să vă-ntreb *ce făcurăți*, domnule A. Vasilescu, având în vedere faptul că dl. Isărescu e din Drăgășani și acolo se folosește limbajul *ăsta*. *Ce făcurăți* cu dl. Babiuc până la urmă?” etc.

4. Observații finale

Dezbateră televizată implică prin definiție competiția; cooperarea „blândă” ar fi plictisitoare pentru public. Putem include această categorie de emisiuni printre cazurile de *planned miscommunication* (Coupland, Giles, Wieman (eds.), 1991, p. 1-17). Cooperarea

presupune, în această situație, numai realizarea unui tip particular de coerență locală, bazat îndeosebi pe succesiunea întrebare-răspuns, al cărei rezultat la nivel macrostructural este o coerență bazată pe alternanța relativ sistematică a punctelor de vedere opuse. Respingerea discursului celuilalt, care conduce la o delimitare fermă a pozițiilor participanților, trăsătură constitutivă a emisiunilor în discuție, lasă deschise pentru auditori posibilitățile de evaluare a celor mai variate aspecte, în raport cu propriile lor criterii. Iar televiziunea, ca mijloc de comunicare cu resurse specifice, stimulează creativitatea participanților – inclusiv a moderatorului – în această acțiune generală de contrazicere a interlocutorului.

Bibliografie:

- COUPLAND, N., H. GILES, J.M. WIEMAN (eds.) (1991), „*Miscommunication*” and *Problematic Talk*, Newbury Park, Londra, New Delhi, Sage
- ILIE, CORNELIA (2001), *Semi-institutional discourse: The case of talk shows*, „*Journal of Pragmatics*”, 33, p. 209-254
- KOTTHOFF, HELGA (1993), *Disagreement and concession in disputes: on the context sensitivity of preference structure*, „*Language in Society*”, vol. 22, nr.2, p. 193-216
- VION, R. (1992), *La communication verbale. Analyse des interactions*, Paris, Hachette
- WINDISCH, U., *Le K.-O. verbal. La communication conflictuelle*, Lausanne, L'âge d'homme.

COOPERATIVE VS. CONFLICTIVE INTERACTION IN THE TV DEBATES

Abstract

The paper aims at proving that TV debates belong to a special class of discursive forms, where disagreement is programatic and represents the preferred, unmarked structural type, whereas the agreement is the dispreferred, marked type. Unlike most of the discourse forms, which have a centripetal orientation, this type is centrifugally oriented.

The paper examines some basic factors influencing the communicative balance in favor of the conflictive forms, pointing out the main communicative strategies used by the participants.